

Janusz Sondel*

U początków prawa turystycznego. Zarys problematyki (1945-1989)

Mogłoby się pozornie wydawać, że początek badań naukowych w dziedzinie prawa turystycznego, czy też – jak chcą niektórzy prawa w turystyce¹ – datuje się dopiero od wydania w 1997 r. ustawy o usługach turystycznych, której z pewną przesadą w zakresie turystyki można przypisać rolę ustawy – matki. Wniosek taki byłby jednakże błędny. Opracowana bowiem przez Antoniego Jackowskiego i Danutę Ptaszycką-Jackowską bibliografia adnotowana turystyki polskiej za lata 1945-1972², jakkolwiek daleka od doskonałości, uwzględnia również w rozdziale VII pt. *Zagadnienia prawne w turystyce*, około 20 pozycji, których dobór trzeba uznać jednak za dość przypadkowy. Obok bowiem takich opracowań jak Zygmunta Bałkowskiego, *Wybrane zagadnienia prawne dotyczące turystyki* (Wrocław 1966), czy tego autora *Wybrane zagadnienia z prawa* (Kraków 1966), będące skryptem przeznaczonym na potrzeby Kursów Ekonomiki i Organizacji Hotelarstwa, a także artykułu Jacka Zygmunta Szwaji, *Łądowe szlaki turystyczne – Problematyka organizacyjno – prawna*, („Krakowskie Studia Prawnicze”, R. 4, 1971, s. 177-198), znalazły się tu prace na temat urlopów wypoczynkowych, działalności finansowo – gospodarczej stowarzyszeń kultury fizycznej i turystyki, ochrony prawnej biologicznego środowiska czło-

* Prof. dr hab. Janusz Sondel - Zakład Prawa i Organizacji Turystyki AWF w Krakowie, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej.

¹ Za określeniem „prawo turystyczne” opowiedział się już w 1973 r. Kazimierz Libera, *Prawo turystyczne i prawo dotyczące międzynarodowego ruchu turystycznego*, w: *Problemy turystyki zagranicznej [Materiały z Symposium Naukowego w Stulecie Zorganizowanej Turystyki Polskiej, Zakopane 19-21 października 1973 r.]*, Kraków 1973, s. 37, uznając, że jest to zespół norm prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego, dotyczących ruchu turystycznego, zachowania substancji „patrimonium” turystycznego i udostępnienia go dla ruchu turystycznego oraz różnych aspektów i dziedzin obsługi ruchu. K. Libera wskazuje tu na analogię z prawem lotniczym. Jak jednak stwierdził ten autor, tym ostatnim zajęło się w licznych krajach wielu teoretyków prawa, natomiast w Polsce dziedziną obrotu turystycznego zajmują się tylko nieliczni. Zob. na ten temat również Stefan Susiś, *Prawo turystyczne jako nowa dyscyplina prawna (nazwa, pojęcie, przedmiot, metoda i system)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej”, Kraków 1990, Nr 325, s. 85-101, oraz Jerzy Kuciński, *Przyczynek do rozważań o „prawie turystycznym”*, „Problemy Turystyki”, R. 2000, Nr 1/2, s. 93-104. Te dwie pozycje pochodzą jednak z dużo późniejszego okresu.

² Antoni Jackowski – Danuta Ptaszycka-Jackowska, *Polska literatura turystyczna 1945 – 1972. Bibliografia adnotowana wybranych pozycji dla celów dydaktyczno – szkoleniowych*, Warszawa 1973. Jest to drugie wydanie poprzednio opublikowanej w Warszawie, w 1970 r., pozycji tych samych autorów, obejmującej lata 1945-1968. Dokładniejszy wykaz odnośnej literatury w dziedzinie turystyki zawiera natomiast Antoniego Jackowskiego, *Bibliografia turystyki polskiej 1945-1960*, Wrocław 1969 i jej kolejne wydanie z 1970 r., uwzględniające materiał z lat 1961-1965. Niezależnie od tego należy też zwrócić uwagę na opracowaną w Zakładzie Zagospodarowania Turystycznego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki z inicjatywy dyrektora Zakładu Olafa Rogalewskiego kilkutomową *Bibliografię turystyki polskiej*, obejmującą pozycje wydrukowane od początków XIX w. aż do roku 1965, oraz *Bibliografię biografii osób działających w dziedzinie turystyki w okresie 1800-1970*.

wieka, stref ochronnych parków narodowych, dopuszczenia cudzoziemców na terytorium państwa, wielostronnych konwencji turystycznych w sprawach celnych, międzynarodowej reglamentacji transportu lotniczego, a nawet planowania przestrzennego. Autorzy wymieniają tutaj również *Skorowidz przepisów prawnych* Zdzisława Kecka. I to w zasadzie wszystko! I jakkolwiek w tytule swojej pracy wyraźnie zaznaczają oni, że uwzględniają tylko wybrane pozycje przydatne dla celów dydaktyczno – szkoleniowych, co we wstępie rozszerzają o jeszcze jedną dziedzinę, a mianowicie o prace „mające zasadnicze znaczenie dla nauki”, to jednak trudno oprzeć się wrażeniu, że opracowań dotyczących *sensu stricto* zagadnień prawnych związanych z turystyką powstało w owym okresie bardzo mało. Warto przy tym podkreślić, że wspomniane ogólne opracowania Zygmunta Bałkowskiego miały charakter dydaktyczny i były przeznaczone do użytku uczestników szkoleń ekonomicznych na różnym poziomie, niekoniecznie uniwersyteckim. Z drugiej strony jednakże należy stwierdzić, że odegrały one, a w szczególności dotyczy to opublikowanej kolejnej wersji podręcznika Zygmunta Bałkowskiego pt. *Wybrane zagadnienia z prawa [dla zakładów hotelarskich i biur podróży]* (Warszawa 1973), istotną rolę dla ustalenia treści programowych prawa w turystyce³. Trzeba bowiem pamiętać, że był to okres, w którym nie istniały jeszcze właściwe studia uniwersyteckie w zakresie turystyki, a więc jako samodzielne kierunki kształcenia na akademiach wychowania fizycznego (wówczas wyższych szkołach wychowania fizycznego) czy akademiach ekonomicznych.

Problem ten powrócił po kilku latach podczas Sympozjum Naukowego w Stulecie Zorganizowanej Turystyki Polskiej – Zakopane 19-21 października 1973 r. W ramach tej konferencji powołano po raz pierwszy sekcję prawną – organizacyjną z referatami o tematyce turystycznej z zakresu różnych dyscyplin prawnych, co stanowiło zapowiedź zmiany dotychczasowego stanowiska wobec badań z tej dziedziny⁴. W opublikowanych materiałach konferencyjnych pt. *Problemy turystyki zagranicznej* (wyd. Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki dla województwa i miasta Krakowa), pojawił się też wyraźny postulat uruchomienia akademickich studiów turystyki i krajoznawstwa. W ujęciu inicjatora tego przedsięwzięcia, Lucjana Turowsa, studia takie miały być utworzone przy wszystkich uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych na wzór istniejących studiów kulturalno-oświatowych i studiów wychowania fizycznego, przy czym w ich programie miała się znaleźć problematyka określona jako „prawne podstawy ruchu turystyczno – krajoznawczego”⁵. Zbliżone

³ Kwestiami programowymi zajmował się w tym czasie w pierwszym rzędzie Zygmunt Filipowicz, *Turystyka. Program wyższych szkół wychowania fizycznego*, Warszawa 1966, s. 237-249. Autor ten problematyce nauczania w dziedzinie turystyki poświęcił wiele uwagi, publikując na ten temat szereg prac, a w szczególności: *Nauka, dydaktyka i organizacja nauki w dziedzinie turystyki i wypoczynku*, Warszawa 1966 (to samo w ramach „Zeszytów Naukowych Instytutu Turystyki”, Nr 1, Warszawa 1974), *Wyższe studia prowadzone w zakresie turystyki w krajach europejskich*, „Problemy Uzdrowiskowe”, R. 1966, z. 5, s. 240-248 oraz *Problemy turystyki i uzdrowisk w dziedzinie nauki i nauczania*, „Problemy Uzdrowiskowe”, R. 1970, z. 6, s. 141-171.

⁴ Zob. K. Libera, *l. c.*

⁵ L. Turowski, *O akademickie studia turystyki i krajoznawstwa*, w: *Problemy turystyki zagranicznej*, s. 209. Zob. też L. Bednarski, *Zarys problemów kształcenia i doskonalenia kadr kultury fizycznej i turystyki*, „Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1970, Nr 1, s. 20-25.

stanowisko zajął Zygmunt Filipowicz, który uważał za konieczne powołanie Wyższej Szkoły Turystyki⁶.

Postulat uruchomienia odrębnych studiów z turystyki poparła w całej rozciągłości Teofila Jarowiecka⁷, natomiast sprzeciwił się mu Marek Zürn, wyrażając wątpliwość czy rzeczywiście turystyka wymaga tworzenia nowych samodzielnych form organizacyjnych na wyższych uczelniach⁸. Jak jednak wynikało z wypowiedzi innego uczestnika sympozjum, Waleriana Sobisiaka, propozycja Lucjana Turowsa była już wówczas w pewnym stopniu realizowana przez Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, który w ramach Międzywydziałowego Studium Kultury i Turystyki kształcił w ciągu dwuletnich studiów stacjonarnych i podyplomowych przyszłych kierowników, organizatorów, przewodników i pilotów dla potrzeb turystyki krajowej i zagranicznej⁹. W programie nauczania wśród dziesięciu przedmiotów nie było jednak prawa, zresztą Walerian Sobisiak wyraźnie podkreślił, że działalność tego studium nie jest w stanie zaspokoić w pełni występujących w tym zakresie potrzeb. Dlatego ze swej strony uznał, że obok tej działalności i równoległe z nią winna działać wyższa szkoła turystyczna, która kształciłaby magistrów turystyki¹⁰.

Postulat ten współgrał z innym, zgłoszonym przez Kazimierza Libereę, który uznał za „wręcz palącą konieczność” zainteresowanie się szerszego grona prawników polskich problematyką turystyki i podjęcie analizy wielu ważnych, a dotychczas pomijanych przez naukę prawa zagadnień związanych z „tym charakterystycznym dla XX wieku zjawiskiem ruchliwości przestrzennej, jakim stała się turystyka”¹¹. Podobne stanowisko w tej kwestii zajął Stanisław Waltoś, podkreślając „konieczność ukonstytuowania pewnych zespołów prawników, którzy reprezentując właściwe im specjalności, zajęliby się bliżej z naukowego punktu widzenia problematyką prawa turystycznego”¹².

Wniosek Stanisława Waltosia został uwzględniony w końcowej uchwale uczestników sympozjum, w której podkreślono konieczność powołania dwóch zespołów prawników, pracujących nad problematyką prawa turystycznego w ścisłym związku z przedstawicielami innych dyscyplin, a także potrzebę stworzenia kompleksowego

⁶ Z. Filipowicz, *Węzłowe problemy turystyki*, *ibid.*, s. 25. Zob. też J. Wolski, *Problem wyższej szkoły turystycznej w Polsce*, „Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1970, Nr 2/3, s. 41-43.

⁷ T. Jarowiecka, *O kształceniu kadr dla potrzeb turystyki współczesnej*, *ibid.*, s. 212.

⁸ M. Zürn, *Nauka o turystyce częścią nauki o wypoczynku*, *ibid.*, s. 211.

⁹ Por. B. Kaczmarek – M. Studzińska, *Krajoznawstwo i turystyka przedmiotem zajęć na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza „Światowid”*, R. 16, 1967, nr 12/13, s. 10 oraz K. Denek, *Krajoznawstwo i turystyka przedmiotem zajęć w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu „Oświata Dorosłych”*, R. 13, 1969, nr 2, s. 106-108. Artykuł poświęcony turystyce i krajoznawstwu jako przedmiotom realizowanym w wyższej uczelni autor ten opublikował również na łamach czasopisma „Nauczyciel i Wychowanie”, R. 1968, nr 3, s. 81-84.

¹⁰ W. Sobisiak, *Kształcenie kadr dla turystyki*, w: *Problemy turystyki...*, s. 210. Oprócz tego prace badawcze w dziedzinie turystyki prowadzono również na AWF w Warszawie. Zob. Z. Filipowicz, *Informacje dotyczące działalności Katedry Turystyki Akademii Wychowania Fizycznego*, „Problemy Uzdrowiskowe”, R. 1966, z. 2, s. 174-185, natomiast prawnymi aspektami turystyki zajmowano się w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Zob. *Dziesięć lat działalności Zakładu Prawnych i Ekonomicznych Zagadnień Turystyki SGPiS*, „Ruch Turystyczny”, R. 1966, z. 4, s. 7-17.

¹¹ K. Libera, *op. cit.*, s. 41.

¹² S. Waltoś, *Problematyka prawa turystycznego*, *ibid.*, s. 58.

systemu kształcenia w dziedzinie turystyki na różnych poziomach nauczania¹³. Z dziedziny prawa turystycznego zgłoszono natomiast propozycje dotyczące: rozszerzenia zakresu ubezpieczeń turystów polskich wyjeżdżających za granicę, uregulowania przepisami stosunku prawnego zachodzącego pomiędzy biurem podróży a jego klientem w formie oddzielnej umowy turystycznej, zwalczania prostytucji hotelowej, opublikowania umów międzynarodowych o współpracy turystycznej, uproszczeń w dziedzinie dokumentów uprawniających do przekroczenia granicy, zmiany ustawy o paszportach i wprowadzenia obowiązku uzasadniania decyzji odmawiającej wydania paszportu, ujednoczenia zasad karnej odpowiedzialności cudzoziemców w Polsce i Polaków popełniających przestępstwa za granicą, uzgodnienia przepisów celnych z przepisami innych państw, zrezygnowania z penalizacji odmowy powrotu z zagranicy do Polski, zawarcia multilateralnej konwencji międzynarodowej w sprawie karania w kraju ojczystym sprawców, którzy popełnili przestępstwo za granicą itd.

Niektórzy uczestnicy sympozjum podjęli również próbę sprecyzowania zagadnień, które miałyby stanowić zarys programu działań administracyjnych w dziedzinie prawa turystycznego. W szczególności S. Waltoś¹⁴ wskazał tutaj na konieczność właściwego opracowania systemu zarządzania turystyką przez powołanie do życia naczelnego organu wyłącznie do spraw turystyki i oddzielenie na niższych szczeblach zarządzania resortu turystyki od resortu kultury fizycznej. Zwrócił również uwagę na problemy prawa meldunkowego, przepisy o rejestracji cudzoziemców, problematykę wydawania zezwoleń na działalność gospodarczą w dziedzinie turystyki oraz problematykę prawa paszportowego. Z kolei w zakresie prawa cywilnego S. Waltoś podkreślił wagę odpowiedzialności kontrahentów w przypadku niewykonania umowy zawartej z biurem podróży oraz wyrządzenia szkody w związku z uprawianiem turystyki. W zakresie prawa karnego natomiast jego zdaniem na plan pierwszy wysunęła się kwestia odpowiedzialności cudzoziemca za przestępstwo popełnione w Polsce, np. wypadek drogowy, i obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo za granicą. Pod adresem prawa celnego cytowany autor wysunął z kolei postulat definitywnego uproszczenia i uporządkowania jego norm oraz doprowadzenia do ich zgodności z zasadami odnośnych konwencji nowojorskich ratyfikowanych przez Polskę¹⁵, natomiast w zakresie prawa międzynarodowego publicznego domagał się wprowadzenia reguły, w myśl której w obrotach między państwami socjalistycznymi powinny obowiązywać konwencje multilateralne.

Oczywiście tak zarysowany program w przypadku jego przyjęcia, musiałby znaleźć przełożenie na treści kształcenia w dziedzinie prawa turystycznego. I tak się w pewnej mierze stało, chociaż nie w pełni. Przygotowany bowiem na potrzeby powstałych w międzyczasie wydziałów turystyki i rekreacji w akademiach wychowania

¹³ Zob. *Zagadnienia turystyki zagranicznej*, s. 281-285. Oczywiście przy tej okazji nie brakło odwołania się do wspaniałomyślności Partii i Rządu, ale było to wówczas powszechnie obowiązującą manierą.

¹⁴ *Ibid.*, s. 57-58.

¹⁵ Zob. K. Równy, *Nowojorskie wielostronne konwencje turystyczne w sprawach celnych*, „Ruch Turystyczny”, R. 1962, z. 2, s. 23-67.

fizycznego program prawa w turystyce okazał się niezwykle obszerny¹⁶. Tak np. w wersji przyjętej na Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie przewidywał on mianowicie uwzględnienie problematyki teorii państwa i prawa, ogólne wiadomości o przedmiocie i zakresie prawa administracyjnego, karnego i cywilnego, wybrane zagadnienia z prawa pracy oraz zagadnienia szczegółowe takie jak: zagadnienia prawne organizacji i funkcjonowania aparatu kultury fizycznej i turystyki, zagadnienia prawne zagospodarowania przestrzennego, zagadnienia prawne turystyki zagranicznej, zagadnienia prawne dotyczące krajowego ruchu turystycznego i zagadnienia prawne usług turystycznych łącznie z odpowiedzialnością biur podróży, funkcjonowaniem wsi letniskowych, ubezpieczeniami i problematyką prawną transportu dla potrzeb turystycznych. Stąd też, ze względu na rozmiary tego programu, autorzy pierwszego podręcznika pt. *Prawo turystyczne* (Kraków 1981), Andrzej Gramatyka i Jacek Zygmunt Szwaja, pomimo przedstawienia odnośnej problematyki na 304 stronach, nie starali się ukryć faktu, że ich opracowanie nie wyczerpuje całości przedmiotu, co zresztą zasygnalizowali w podtytule swojej pracy, określając jej treść jako „wybrane zagadnienia”. Główną wagę – i chyba słusznie – przywiązywali oni do problematyki cywilnoprawnej, poświęcając jej trzy rozdziały: odpowiedzialność cywilna, odpowiedzialność cywilna biur podróży oraz wybrane zagadnienia cywilnoprawne w działalności hotelarskiej. Oprócz tego w cytowanym podręczniku znalazły się też takie zagadnienia jak: podmioty ruchu turystycznego, regulacja prawna krajowego ruchu turystycznego z uwzględnieniem turystyki pobytowej, turystyki wycieczkowej i turystyki kwalifikowanej, oraz regulacja prawna turystyki zagranicznej. Poza sferą ich zainteresowania pozostała nie tylko kwestia odpowiedzialności karnej, sugerowana przez Stanisława Waltosia, ale również to wszystko, co wchodzi w skład tzw. encyklopedii prawa. W tym zakresie odsyłali oni do jakiejś bliżej nieokreślonej literatury. Dość pobieżnie potraktowali też ustawodawstwo socjalne, które – jak wynika z treści ówczesnych programów – stanowiło integralną część przedmiotu. W tej ostatniej dziedzinie Andrzej Gramatyka i Jacek Szwaja omówili jedynie regulację prawną zakładowych funduszy socjalnych i zakładowej działalności socjalnej, w sumie około 8 stron, a więc bardzo mało. Fakt ten może budzić zdziwienie, gdyż w ówczesnej twórczości naukowej problematyka ta cieszyła się dużym powodzeniem. Z wagi jednak na to, że obecnie mieści się ona w zakresie prawa pracy, nie będę się nią bliżej zajmował.

W ślad za wspomnianym podręcznikiem pojawiły się również następne. Niemal jednocześnie z pracą A. Gramatyki i J. Szwaji został opublikowany podręcznik M. Tyczki, *Prawo turystyczne* (Poznań 1982), natomiast kolejne ukazały się już po transformacji ustrojowej, a więc dotyczyły zasadniczo odmiennych stosunków społeczno – politycznych. Ówczesnym potrzebom dydaktycznym miały również sprostać wydawnictwa pomocnicze o charakterze wyboru tekstów głównie dla celów ćwiczeniowych. Tu należy odnotować Jerzego Raciborskiego, *Prawo w turystyce. Wybór tekstów prawnych do ćwiczeń* (Kraków 1986).

¹⁶ O studiach w zakresie turystyki informuje K. Progulska, *Już nie „na wycucie”*. *Nauka na rzecz turystyki (Katedra Turystyki przy Krakowskiej WSWF)*, „Światowid”, R. 19, 1970, nr 22, s. 5. Zob. też [Jarowiecka Teofila] *O turystyce naukowo [Wywiad]*, „Tempo”, R. 23, 1970, nr 29, s. 4.

Oprócz wydawnictw mających służyć dydaktyce pojawiły się w tym okresie również inne opracowania z zakresu prawa turystycznego. Wprawdzie w dość obszernym tomie pt. *Treści programowe turystyki* (Zeszyt Naukowy nr 27 AWF w Krakowie, Kraków 1981, ss. 326), stanowiącym pokłosie dwóch konferencji naukowych zorganizowanych pod patronatem Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki na temat: a) „Treści poznawcze i wypoczynkowe nowoczesnej turystyki” oraz b) „Wartości wychowawcze, poznawcze i zdrowotne uczestnictwa w zbiorowych formach ruchu turystycznego”, znalazł się tylko jeden artykuł prawniczy Jerzego Raciborskiego, *Bezpieczeństwo osób uprawiających turystykę kwalifikowaną (Zagadnienia prawne)*¹⁷, ale nie można na tej podstawie sądzić, że wspomniane treści programowe w zakresie prawa turystycznego ograniczają się jedynie do kwestii bezpieczeństwa, jakkolwiek rzeczywiście niekiedy ona dominowała. Dorobek prawniczy w dziedzinie turystyki jest bowiem znacznie bogatszy, aniżeli wynikałoby to z cytowanej bibliografii Antoniego Jackowskiego i Danuty Ptaszyckiej – Jackowskiej. Oprócz bowiem tam wymienionych można tu wskazać jeszcze artykuły: Tadeusza Kura, *Śmierć w górach i luki w kodeksie* („Prawo i Życie”, R. 1965, nr 22, s. 7-8), czy dotyczący podobnej problematyki Kazimierza Buchały i Adama Dobrowolskiego, *Wypadki górskie w aspekcie prawa* („Taternik”, R. 1968, t. 44, nr 1, s. 3-6), a ponadto L. Krotkiewskiej, *Odpowiedzialność karno – administracyjna w ustawie o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym* („Zagadnienia Karno – Administracyjne”, R. 1967, nr 2, s. 6-10) oraz opracowany przez Baltazara Zdańkowskiego zbiór przepisów i wytycznych dotyczących ochrony zdrowia i życia dzieci i młodzieży na wczasach pt. *Na wczasach bezpiecznie*, którego pierwsze wydanie ukazało się w 1967 r., natomiast trzecie w 1971 r. jako materiał przeznaczony decyzją Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego oraz Naczelnika ZHP do użytku organizatorów, kierowników i wychowawców placówek wczasowych dla dzieci i młodzieży oraz na koloniach wczasowych, obozach harcerskich i kursach instruktorskich.

Podobnych pozycji ukazało się znacznie więcej w następnych latach, co wynikało z rosnącego znaczenia turystyki i uwarunkowanego tym wzrostu ilości odnośnych przepisów. W ogólny sposób przedstawił je Mirosław Nesterowicz w popularnym artykule *Turystyka i prawo* („Trybuna Ludu”, R. 1974, nr 65, s. 5, a także Daniel Passent, *Życie w normie (prawnej). Przepisy w ruchu turystycznym* („Polityka”, R. 1975, nr 24, s. 16), Jerzy Sawicki, *Paragraf i turystyka (rozmawiała K. Progulska)* („Światowid”, R. 16, 1967, nr 26, s. 3-4) oraz Jerzy Dobrzeńcki, *Przewodnik po paragrafach* („Gościniec”, R. 1969, nr 2, s. 10, nr 3, s. 5; R. 1970, nr 9, s. 10, nr 12, s. 5). Problematyka prawa turystycznego gościła też często na łamach różnych czasopism, jak np. w przeznaczonym dla turystów tygodniku „Światowid”, który prowadził specjalną rubrykę pod nazwą „Paragraf w plecaku”, a także w „Prawie i Życiu”, „Życiu Gospodarczym” i innych¹⁸. Zwiększyła się także liczba opracowań na temat cywilnoprawnych zagadnień związanych z uprawianiem turystyki, przy czym bez trudu można wskazać na problemy cieszące się szczególną popularnością wśród

¹⁷ S. 172-181.

¹⁸ Większość odnośnych publikacji przytaczam niżej.

autorów. Należy do nich w pierwszym rzędzie umowa o podróż¹⁹ oraz odpowiedzialność cywilna biur podróży. W sposób kompleksowy jako pierwszy przedstawił to zagadnienie Mirosław Nesterowicz w monografii *Odpowiedzialność cywilna biur podróży* (Warszawa 1974)²⁰, a problematykę tę podjął już wcześniej w referacie *Nowe tendencje w dziedzinie odpowiedzialności biur podróży*, wygłoszonym na wspomnianym już kilkakrotnie sympozjum zakopiańskim (*Problemy turystyki zagranicznej*, s. 129-132). Autor ten, zwracając uwagę na zmianę charakteru działalności biur podróży, które zarzuciły dawną funkcję pośredników pomiędzy turystą a przedsiębiorcą świadczącym określone usługi transportowe, hotelowe i inne i same zajęły się organizacją imprez turystycznych, opowiedział się za uregulowaniem w prawie polskim „umowy o podróż” przepisami imperatywnymi. Tworzyłyby one unitarny reżim odpowiedzialności tak wobec uczestników wycieczek, jak i osób pośrednio poszkodowanych wskutek ich śmierci. W ramach tej problematyki Mirosław Nesterowicz opublikował również artykuł pt. *Odpowiedzialność biur podróży za zmianę programu wycieczki* („Państwo i Prawo”, R. 1974, z. 1, s. 88-94).

Szereg uwag na temat natury prawnej umowy o podróż, w tym przypadku jednak nazwanej „umową o wycieczkę”, znalazło się również w artykułach Ryszarda Wróblewskiego, *Umowa o zbiorową wycieczkę zagraniczną*, opublikowanym w „Biuletynie Informacyjnym Instytutu Turystyki” (R. 1974, nr 4-5 /13-14/, s. 28-41) oraz J. Mildner, *Niektóre problemy działalności biur podróży* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1974, nr 8). Zagadnieniem tym zajął się także Witold Warkało w kolejnym artykule pt. *Odpowiedzialność Przedsiębiorstwa Turystycznego za zakwaterowanie wczasowicza* („Życie Gospodarcze”, R. 1979, nr 8 (1432), s. 11-12), omawiając w nim głośną swego czasu sprawę cywilną, w wyniku której sąd przyznał odszkodowanie wczasowiczce za uszczerbek na zdrowiu jakiego doznała w wyniku wady konstrukcyjnej budynku wskazanego jej przez przedsiębiorstwo na kwaterę²¹.

¹⁹ Określenie „umowa o podróż” zakwestionował Stanisław Waltoś w dyskusji nad referatem Mirosława Nesterowicza (zob. niżej), uważając je za nieuzasadnione np. w sytuacji, gdy turysta zorganizował sobie podróż sam, natomiast korzysta z innych świadczeń biura podróży. W związku z tym S. Waltoś proponował nazwę „umowa o turystykę” lub „umowa o usługi turystyczne”. Zob. *Problemy turystyki zagranicznej*, s. 157. W tym duchu wypowiedział się też Witold Warkało (*ibid.*, s. 158). Obecnie, jak wiadomo, tę najczęściej zawieraną przez biura podróży umowę określa się jako „umowę o imprezę turystyczną”, jakkolwiek w literaturze stosuje się również nazwy: „umowa o podróż”, „umowa o wycieczkę”, „umowa o podróż turystyczną”. Zob. na ten temat Piotr Cybula, *Umowa o imprezę turystyczną*, Warszawa 2005, s. 12. Nie był to zresztą jedyny problem, jaki rodził brak precyzji w określaniu niektórych pojęć w dziedzinie turystyki. Zwrócił na to uwagę Zbigniew Czechowski w artykule *Definicje pojęcia „turysta” z punktu widzenia nauk prawnych*, „Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, R. 1976, nr 9 /37/, s. 41-51, domagając się ujednoczenia tego szczególnie istotnego w omawianym zakresie pojęcia i sugerując, aby w tym zakresie wykorzystać jako kryterium normy prawne.

²⁰ Zob. recenzja Janiny Dąbrowa, „Państwo i Prawo”, R. 1975, z. 6, s. 126-130 oraz Andrzeja Kubasa, „Nowe Prawo”, R. 1975, nr 3, s. 456-461. Problem ten omówił M. Nesterowicz również w artykule *Odpowiedzialność biura podróży (na marginesie orzeczeń Sądu Najwyższego z dn. 6 VII 1966 r., I CR 134/66 – OSPIKA Nr 7-8 z 1967 r., poz. 183 i z dnia 28 III 1968 r., I CR 64/68 – PUG Nr 4 z 1969 r., s. 137)*, „Nowe Prawo” R. 26, 1970, nr 5, s. 672-680.

²¹ Stało się to przedmiotem artykułu Krzysztofa Górskiego, *Urwany balkon [Sprawa pomiędzy wczasowiczem a przedsiębiorstwem turystycznym]*, „Gazeta Prawnicza”, R. 1977, nr 15, s. 9 oraz

Tej samej problematyki odpowiedzialności biur podróży, ale o charakterze kontraktowym, dotyczyło kilka kolejnych artykułów, a mianowicie Marii A. Zachariasiewicz, *Odpowiedzialność biur podróży za jakość świadczonych usług* („Acta Universitatis Wratislaviensis”, „Przegląd Prawa i Administracji”, R. 1975, t. 6, s. 189-203), Romana Łazarka, *Umowa o podróż* („Życie Gospodarcze”, R. 1982, nr 28), Jerzego Raciborskiego, *Kierunki orzecznictwa sądowego w sporach klientów z biurami podróży na tle umowy o podróż* („Palestra”, R. 1988, nr 6) i tego samego autora *Wybrane problemy odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy o podróż* (w: *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno – gospodarczego*, Rocznik CPBP, Warszawa 1989).

Istotne znaczenie w rozważaniach z zakresu omawianej problematyki posiada kwestia odpowiedzialności hotelarzy i osób prowadzących podobną działalność. Zajął się nią już w 1957 r. Zbigniew Radwański w artykule *Odpowiedzialność i prawo zastawu utrzymujących hotele, zajazdy i podobne zakłady* („Nowe Prawo”, R. 1957, nr 4) oraz nieco później Witold Warkało, *Odpowiedzialność przedsiębiorstwa hotelowego za zaginięcie lub uszkodzenie mienia podróżnych* („Ruch Turystyczny”, R. 1958, nr 2), jednakże szczególnie dużo uwagi poświęcił jej Mirosław Nesterowicz, publikując na ten temat osobną monografię (wraz z Andrzejem Rembielińskim) i kilka artykułów, a w szczególności: *Odpowiedzialność cywilna zakładu hotelarskiego za rzeczy gości hotelowych* (Warszawa 1987)²², *Odpowiedzialność cywilna hoteli za pieniądze, papiery wartościowe, kosztowności, rzeczy mające wartość naukową lub artystyczną* („Palestra”, R. 1986, nr 4, s. 4-15) oraz *Odpowiedzialność cywilna hotelu za bezpieczeństwo gości hotelowych* („Palestra”, R. 1988, nr 5, s. 7-17)²³. Podobnej problematyki dotyczą też prace Andrzeja Rembielińskiego, *Odpowiedzialność cywilna za szkody powstałe na strzeżonych parkingach samochodowych* („Palestra”, R. 1986, nr 9, s. 27-35), Jerzego Gospodarka, *Odpowiedzialność przedsiębiorstwa wagonów sypialnych za rzeczy podróżnego* („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 8, „Problemy prawne i ekonomiczne transportu”, Szczecin 1987), tego autora *Zagadnienia prawne przejazdów w wagonach sypialnych i wagonach z miejscami do leżenia w komunikacji krajowej* („Nowe Prawo”, R. 1973, nr 9) oraz artykuły Zygmunta Bałkowskiego publikowane przez niego w ramach rubryki „Paragraf w plecaku” w tygodniku turystycznym „Światowid” *Kto odpowiada [za rzeczy turystów na campingu]* (R. 18, 1969, nr 24, s. 7) i *Wygodne łóżko* (R. 19, 1969, nr 6, s. 8). Problemy te były więc przedmiotem rozważań szeregu autorów. Z kolei na temat działalności hotelarskiej, struktury organizacyjnej hotelarstwa polskiego i odnośnych unormowań powstało kilka monografii, które oprócz ogólnych wywodów na ten temat zawierają również uwagi dotyczące aspektów prawnych tej

drugiego pt. *Odpowiedzialność Przedsiębiorstwa Turystycznego za zakwaterowanie wczasowicza*, „Życie Gospodarcze”, R. 1979, nr 8 /1432/, s. 11-12. Kwestia odpowiedzialności przedsiębiorstwa turystycznego za szkodę była też przedmiotem glosy Zbigniewa Masłowskiego do wyroku SN z 6 kwietnia 1977 r. (IV CR 90/77 (OSPika 1978, poz. 200c) oraz artykułu Jerzego Knapa, *Turystyka a odpowiedzialność cywilna*, „Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1968, s. 27-31.

²² II wydanie pt. *Odpowiedzialność cywilna zakładu hotelarskiego*, Toruń 1995.

²³ Kwestia ta była również przedmiotem glosy tego autora do wyroku SN z 13 września 1979 r. IV CR 288/79 (OSPika 1980, poz. 145c).

działalności. Są to w pierwszym rzędzie Grażyny Konsewicz, *Zagadnienia organizacyjno – prawne i ekonomiczne hotelarstwa* (Warszawa 1959), *Hotelarstwo* (Warszawa 1967), S. Bieńkuńskiego i in., *Hotelarstwo* (Warszawa 1962), oraz Jerzego Barworowskiego i Marcelego Popiackiego, *Hotelarstwo* (Warszawa 1972). Do hotelarstwa odnoszą się również artykuły: Zygmunta Bałkowskiego, *Jednolite zasady ustalania kategorii zakładów hotelarskich* („Biuletyn Informacyjny Zrzeszenia Polskich Hotelu Turystycznych” R. 1966, nr 11/12, s. 36-43), *Hotelarstwo na plenum Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki* („Biuletyn Informacyjny Zrzeszenia Polskich Hotelu Turystycznych”, R. 1967, nr 1, s. 15-24) oraz tego autora *Nowe akty normatywne w dziedzinie hotelarstwa* (*ibidem*, nr 6/7, s. 30-38), a także Jerzego Sierpińskiego, *Struktury organizacyjne w hotelarstwie polskim* („Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki”, R. 1, 1974, nr 1, s. 27-34) oraz Aleksandra Brodniewicza, *O zabezpieczenie ciszy w hotelach i obiektach turystycznych* („Kultura Fizyczna”, R. 21, 1968, nr 1, s. 31). Kilka publikacji dotyczyło również umowy agencyjnej, co w pewnym stopniu łączy się z omawianą problematyką z uwagi na stosunkowo częste powierzenie prowadzenia hoteli, schronisk, zakładów gastronomicznych itd. właśnie na podstawie tej umowy. Tu należy wymienić w szczególności: Janusza Krawczyka, *Ajent persona grata! W interesie turysty, w interesie turystyki* („Światowid”, R. 15, 1966, nr 41, s. 5), Tadeusza Olszewskiego, *Dobry ajent poszukiwany* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 30, s. 3) oraz kilka artykułów Zygmunta Bałkowskiego: *O agentach hotelarskich* („Biuletyn Informacyjny Zrzeszenia Polskich Hotelu Turystycznych”, R. 1967, nr 7, s. 7-11), *Nowe zasady agencyjnego systemu* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1970, nr 9/10, s. 42-56), *Ajenci pilnie pożądani* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 47, s. 8) oraz Jana Kufela, *Charakter prawny umów o prowadzenie zakładów gastronomicznych, kiosków „Ruchu” i stacji benzynowych* („Nowe Prawo”, R. 1974, nr 3, s. 318-329). Problematyki gastronomicznej z kolei dotyczy praca Michała Drabika, *Wybrane zagadnienia prawne dla kierowników zakładów gastronomicznych* (Warszawa 1971). Odrębne miejsce w omawianej dziedzinie zajmują natomiast publikacje na temat wynajmu pokoi gościnnych. Tu należy wymienić: Zygmunta Bałkowskiego, *Wynajmowanie pokoi gościnnych* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, Cz. I – nr 7/8, s. 35-40, Cz. II – nr 11/12, s. 42-48), *Zasady wynajmu pokoi gościnnych* („Biuletyn Informacyjny Zrzeszenia Polskich Hotelu Turystycznych”, R. 1967, nr 3, s. 14-20) oraz *Blaski i cienie prywatnych pokoi gościnnych oraz posilków domowych* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1968, nr 7, s. 28-32) oraz Janusza Białobrzeskiego, *Zasady opodatkowania przychodów z wynajmu pokoi gościnnych* („Rada Narodowa – Gospodarka”, R. 1976, nr 12, s. 41-42). W tym okresie pojawiły się również opracowania, które wskazywały na odmienną niż w prawie polskim regulację prawną w zakresie umowy o wycieczkę i odpowiedzialności biur podróży. Tutaj należy wymienić przede wszystkim artykuł Leopolda Steckiego, *Uregulowanie umowy o podróż w k.c. RFN* („Nowe Prawo”, R. 1980, nr 11-12) oraz Mirosława Nesterowicza *Odpowiedzialność cywilna za szkody wyrządzone turystom w prawie amerykańskim* („Acta Universitatis Nicolai Copernici, Prawo” 1985, nr 23, s. 109-126) i tego autora *Odpowiedzialność cywilna hotelarza za szkody na mieniu i osobie gościa hotelowego w prawie USA* („Nowe Prawo”, R. 1986, nr 2, s. 81-93).

Oczywiście fakt, że biura podróży część swoich świadczeń wykonywały za pośrednictwem zagranicznych kontrahentów wpłynął na zainteresowanie się niektórymi autorów powstałymi przy tej okazji problemami prawnymi. W szczególności cykl artykułów na ten temat opublikował Wiliam Beyer, ogłaszając je na łamach „Biuletynu Informacyjnego Instytutu Turystyki”, a mianowicie: *Umowy w międzynarodowym obrocie turystycznym zawierane pomiędzy polskimi i zagranicznymi biurami podróży* (R. 1973, nr 7, s. 25-34), *O właściwości arbitrażu w sporach między biurami podróży krajów RWPG* (R. 1975, nr 2 /20/, s. 13-17), *Umowa uczestnictwa w wycieczkach zagranicznych organizowanych przez polskie biura podróży* (R. 1974, nr 1, s. 4-12) oraz *Zagadnienia jurysdykcji krajowej w sprawach wynikających z międzynarodowego obrotu turystycznego* (R. 1974, nr 8-9 /17-18/, s. 14-18). Wiliam Beyer jest też autorem monografii z tego zakresu pt. *Umowy w turystyce międzynarodowej. Wybrane zagadnienia* (Warszawa 1976)²⁴. Jeżeli natomiast chodzi o sam obrót turystyczny, to można tu wskazać na podstawową w tym zakresie, chociaż wysuwającą na plan pierwszy aspekty ekonomiczne pracę Kazimierza Libery, *Międzynarodowy ruch osobowy* (Warszawa 1969), a także na cytowany już wyżej jego wykład na poświęconym turystyce zagranicznej zakopiańskim sympozjum pt. *Prawo turystyczne i prawo dotyczące międzynarodowego ruchu turystycznego* (w: *Problemy turystyki zagranicznej*, s. 35-41), oraz Andrzeja Całusa, *Prawa i obowiązki państwa w dziedzinie międzynarodowego obrotu osobowego* (Warszawa 1970), tego autora *Podstawowe aspekty prawne swobody turystyki międzynarodowej* („Ruch Turystyczny”, R. 1975, z. 2, s. 55-98)²⁵ oraz Stanisława Wodejko, *Czynniki wpływające na rozwój turystyki międzynarodowej* („Ruch Turystyczny”, Monografie z. 15/1975). Nie można tu też pominąć prac na temat współpracy międzynarodowej w ramach międzynarodowych organizacji turystycznych, o których pisali: Andrzej Całus, *Organizacje międzynarodowe w międzynarodowym ruchu turystycznym*, („Zeszyty Szkoleniowe Turystyki AWF Warszawa”, R. 1963, s. 199-216), Stanisław Wodejko, *Aktualna struktura organów Międzynarodowego Związku Oficjalnych Organizacji Turystycznych*, („Ruch Turystyczny”, R. 1968, z. 2, s. 59-81), Lucjan Turowski, *Projekt powołania Światowej Organizacji Turystyki*, („Oświata Dorosłych”, R. 13, 1969, nr 8, s. 500), Kazimierz Libera, *Międzynarodowy Związek Oficjalnych Organizacji Turystycznych (UIOOT) i przekształcenie go w Światową Organizację Turystyki [OMT]*, („Ruch Turystyczny”, R. 1974, z. 1, s. 3-39) oraz Mirosław Nesterowicz, *Międzynarodowe organizacje biur podróży*, („Sprawy Międzynarodowe”, R. 1976, z. 7/8, s. 153-161). Z tymi zagadnieniami wiązała się bezpośrednio umowa przewozu jako usługi, która ma zasadnicze znaczenie w działalności biur podróży zarówno w turystyce międzynarodowej, jak i krajowej²⁶. Na temat tej umowy powstało szereg

²⁴ Zob. recenzja Andrzeja Tynela „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”, R. 30, 1977, nr 4/5, s. 126-127.

²⁵ Do tej problematyki nawiązali również Janusz Bielczyński i Seweryn Stryer w monografii *Organizacja i technika obsługi wycieczek zagranicznych*, Katowice 1966, II wyd. – 1969, w której omówili kwestię umów biur podróży z ich zagranicznymi kontrahentami oraz odnośne akty normatywne.

²⁶ Za swoisty przyczynek do tej problematyki trzeba uznać publikację Zygmunta Bałkowskiego, *W trosce o lepsze wykorzystanie autobusów dla turystyki*, „Światowid”, R. 17, 1968, nr 46, s. 8.

opracowań, wśród których wymienić należy Marka Żylicza, *Transport w międzynarodowym obrocie osobowym. Zagadnienia wybrane* (Warszawa 1967), tego autora *Międzynarodowa reglamentacja transportu lotniczego, umowa przewozu i odpowiedzialność w przewozie papierów* („Ruch Turystyczny”, R. 1966, z. 1, s. 35-38), Jerzego Gospodarka, *Zawarcie umowy przewozu* (Warszawa 1979), tego autora *Prawo przewozowe (wyciąg). Komentarz* („Biuletyn Federacji Konsumentów”, R. 1988, z. 1-2), Władysława Górskiego, *Umowa przewozu* (Warszawa 1983), Mieczysława Sośniaka, *Prawo przewozowe* (Katowice 1987), Władysława Górskiego i Edwarda Mendyka, *Problematyka prawna przewozu osób* (Wrocław 1987), Mirosława Steca, *Lotnicze umowy czarterowe* (Kraków 1988) oraz kilka rozpraw dotyczących odpowiedzialności przewoźnika, a w szczególności Jerzego Rajskiego, *Odpowiedzialność cywilna przewoźnika lotniczego w prawie międzynarodowym i krajowym* (Warszawa 1968), Jana Mierzyńskiego, *Specyfika bagażu ręcznego i odpowiedzialność za jego przewóz* („Przegląd Kolejowy Przewozowy”, R. 1977, nr 11-12), Jerzego Koprowicza, *Odpowiedzialność kolei wobec podróżnych komunikacji międzynarodowej* („Państwo i Prawo”, R. 1972, nr 10, s. 99-106) oraz Marii Dragun, *Kwotowe ograniczenie odpowiedzialności przewoźnika w międzynarodowym prawie przewozowym* (Toruń 1984).

Podjęcie zasygnalizowanej wyżej problematyki przewozów międzynarodowych związane było z pewnymi wydarzeniami zaistniałymi poza Polską, ale w jakiejś mierze oddziałującymi w późniejszej perspektywie na politykę komunistycznych władz PRL w kierunku liberalizacji przepisów odnoszących się do podróży zagranicznych. Transgraniczny charakter i masowość turystyki międzynarodowej sprawiły bowiem, iż pojawiły się tendencje do ujednoczenia standardów związanych z prawną regulacją umowy o podróż. Problem ten zasygnalizował Wiliam Beyer w artykule *Unifikacja warunków obrotu w turystyce zagranicznej* („Przegląd Stosunków Międzynarodowych”, R. 1978, nr 1, s. 99-117). Ten sam autor opublikował cytowaną wcześniej rozprawę *Umowy w turystyce międzynarodowej. Wybrane zagadnienia* (Warszawa 1976). Wspomniane tendencje trafiły na sprzyjający grunt przygotowany przez szereg konferencji międzynarodowych, m.in. Konferencję Rzymską w 1963 r., a także przez uchwałę Zgromadzenia Ogólnego ONZ, które ogłosiło rok 1967 „Międzynarodowym Rokiem Turystyki”²⁷. Pierwszą próbę takiej unifikacji stanowiła Konwencja międzynarodowa w przedmiocie „Umowy o podróż” (Convention de Contrat de Voyage), której treść ustaliła Konferencja Dyplomatyczna w Brukseli w okresie 13-23 kwietnia 1970 r. Omówił ją szczegółowo Mirosław Nesterowicz w cyt. artykule *Nowe tendencje w dziedzinie odpowiedzialności biur podróży* (w: *Problemy turystyki zagranicznej*, s. 129-132). Konwencję tę podpisało niemal bezzwłocznie 10 państw, w tym Polska, która jednak – podobnie jak większość sygnatariuszy – jej nie ratyfikowała. Ostatecznie konwencja ta nie weszła w życie, jednakże wywarła zasadniczy wpływ na doktrynę, a także oddziałała na treść Dyrektywy Rady Europy Nr 90/314 z dnia 13 czerwca 1990 r., którą można uznać za końcowy etap prac unifikacyjnych

²⁷ Nie była to pierwsza inicjatywa tego rodzaju, gdyż turystyką zajmowała się zarówno Liga Narodów jak i później ONZ. Zob. Stanisław Wodejko, *Zagadnienia turystyki w pracach Ligi Narodów i Rady Gospodarczo – Społecznej ONZ*, „Ruch Turystyczny”, R. 1967, z. 3/25/, s. 17-44.

w zakresie usług turystycznych, przynajmniej w odniesieniu do państw Unii Europejskiej.

Turystyka międzynarodowa znalazła również uwzględnienie w akcie końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podpisanym przez wszystkie kraje europejskie z wyjątkiem Albanii, a będącym deklaracją intencji o dużym znaczeniu politycznym i moralnym. Turystyce poświęcono w szczególności rozdział zatytułowany „Popieranie turystyki” w ramach punktu 6. Zagadnienie to zostało przedstawione w artykule *Turystyka w Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie* („Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, R. 1976, nr 3 /31/, s. 58-59)²⁸. Przejawem dążeń do unifikacji w omawianym zakresie była też próba opracowania konwencji o umowie hotelowej, której treść przedstawił Mirosław Nesterowicz w artykule *Projekt konwencji o „umowie hotelowej”* („Nowe Prawo”, R. 1982, nr 7-8). Niezależnie od tych światowych tendencji, których wyrazem był również artykuł Kazimierza Równego, *Umowy międzynarodowe o pomocy technicznej w dziedzinie turystyki* („Ruch Turystyczny”, R. 1980, nr 2, s. 197-209)²⁹, państwa socjalistyczne, w tym Polska, podjęły pewne próby naśladowania praktyki stosowanej w krajach Europy zachodniej polegającej na wprowadzeniu jednolitych zasad w dziedzinie turystyki międzynarodowej. Ta właśnie kwestia stała się przedmiotem artykułu Andrzeja Tynela, *Z problematyki unifikacji zasad obrotu turystycznego w ramach RWPG* („Przegląd Stosunków Międzynarodowych”, R. 1978, nr 1, s. 119-126) oraz kilku dalszych publikacji, a w szczególności Bolesława Kapitana, *Wymiana turystyczna z krajami socjalistycznymi* („Trybuna Ludu”, R. 1977, nr 165, s. 4 oraz „Życie Warszawy”, R. 1977, nr 165, s. 1-2), Lucjana Mielczarka, *VII Konferencja Naukowa Urzędów Turystycznych Krajów Socjalistycznych* („Ruch Turystyczny”, 1973, z. 1, s. 133-134) i Elżbiety Pogonelskiej, *Zmora turystyki [XIII Konferencja Biur Podróży Krajów Socjalistycznych]* („Tygodnik Morski”, R. 1974, nr 18, s. 16). Nieco uwagi poświęcono również bilateralnym stosunkom Polski z innymi krajami. Tu należy wskazać na Franciszka Jarzyny, *Umowy graniczne PRL – wybór tekstów* (Warszawa 1974), Bogdana Małachowskiego /B.M./, *Umowa turystyczna polsko – czechosłowacka* („Wierchy”, R. 25, 1956, s. 218), Władysława Krygowskiego /x.y./, *Rozszerzenie umowy turystycznej z Czechosłowacją* („Wierchy”, R. 30, 1961, s. 217-218), Lucjana Mielczarka, *Nowe akty prawne dotyczące wymiany osobowej między Polską a NRD i regulujące międzypaństwową współpracę turystyczną* („Ruch Turystyczny”, R. 1973, z. 1, s. 145-151), Bożenny Sarneckiej, *Problemy wynikające z otwarcia granicy między PRL a NRD* („Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, R. 16, 1974, nr 2, s. 30-31) oraz Włodzimierza Reczka, *Ofert więcej i różnych. Polsko – bułgarska umowa turystyczna* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 5, s. 13).

Z turystyką międzynarodową wiązał się też problem ewentualnego ubezpieczenia polskich turystów. Zagadnieniem tym, ale zasadniczo tylko w odniesieniu do turystyki krajowej, zajął się Witold Warkało w wygłoszonym podczas zakopiańskiego sympozjum w stulecie zorganizowanej turystyki polskiej referacie pt. *Ubezpieczenie*

²⁸ Zob. też Z. Broniarek, *Wizy i dewizy. Turystyka w świetle Aktu Końcowego KBWE*, „Trybuna Ludu”, R. 1977, nr 156, s. 7.

²⁹ Zob. też J. Kowalczyk, *Intercontinental Hotels Corporation*, „Ruch Turystyczny”, R. 1966, z. 2, s. 33-48.

następstw nieszczęśliwych wypadków w turystyce (w: *Problemy turystyki zagranicznej* s. 119-127)³⁰, a także J. Hołowiński, *Ubezpieczenia turystyczne* („Wiadomości Ubezpieczeniowe”, R. 1972, nr 12). We właściwym świetle kwestię ubezpieczeń zagranicznych przedstawił natomiast Mirosław Nesterowicz w artykule *Kilka uwag o ubezpieczeniu kosztów leczenia polskich turystów zagranicą* („Wiadomości Ubezpieczeniowe”, R. 1973, Nr 12).

Oczywiście zawarte w tych artykułach obserwacje w znacznej mierze się zdezaktualizowały ze względu na zmianę stanu prawnego wywołaną koniecznością wprowadzenia nowych przepisów prawnych w związku z gwałtownym rozwojem turystyki międzynarodowej. To samo można powiedzieć, chociaż z pewnymi zastrzeżeniami, o związanej z turystyką regulacji prawnej w dziedzinie prawa karnego. Problematyka ta zarówno w minionym okresie, jak i obecnie przyciąga uwagę prawników w niewielkim tylko stopniu, chociaż byłoby przesadą stwierdzenie, że jest całkowicie nieobecna w piśmiennictwie z zakresu prawa turystycznego. Tutaj jednak w jeszcze większym stopniu niż w przypadku innych gałęzi prawa rysuje się znaczenie przekształceń ustrojowych w naszym kraju. Wiąże się to nie tylko z wprowadzeniem w życie w 1998, nowego kodeksu karnego, ale przede wszystkim z ogromną liberalizacją zasad dotyczących przekraczania granicy państwowej, posiadania obcej waluty, decyzji o pozostaniu w obcym państwie itd. Na potrzebę uwzględnienia prawa karnego w rozważaniach na temat prawa turystycznego zwrócił swego czasu uwagę Stanisław Waltoś podczas przywoływanego już wielokrotnie sympozjum zakopiańskiego poświęconego turystyce zagranicznej: „W zakresie prawa karnego na plan pierwszy wysuwa się kapitalna kwestia odpowiedzialności cudzoziemca w Polsce za przestępstwo popełnione w Polsce (np. wypadek drogowy)³¹ i obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo za granicą. Czy prowadzić postępowanie karne w kraju miejsca popełnienia czynu czy też odstąpić ściganiu organom państwa, którego obywatel jest sprawcą, bez względu na miejsce popełnienia?” (w: *Problemy turystyki zagranicznej* s. 58). Nie sądzę jednak, aby były to w omawianej dziedzinie zagadnienia najważniejsze, jakkolwiek znalazły one odbicie we wnioskach końcowych Sekcji Problemów Prawno – Organizacyjnych Turystyki wspomnianej konferencji (*ibid.*,

³⁰ Wcześniej Witold Warkała opublikował monografię pt. *Prawo i ryzyko*, Warszawa 1949. Umożliwiła ubezpieczenia ze zrozumiiałych względów była też przedmiotem szeregu artykułów, a w szczególności Zygmunta Bałkowskiego, *Powszechne ubezpieczenie dzieci i młodzieży od następstw nieszczęśliwych wypadków w sporcie i turystyce*, „Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1969, nr 4, s. 20-22, *Na szlaku bez obaw [Problem ubezpieczenia zbiorowego dzieci i młodzieży od następstw nieszczęśliwych przypadków w sporcie i turystyce]*, „Światowid”, R. 18, 1969, nr 15, s. 8, nr 19, s. 8 i tego autora *Prawnik radzi. Ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków w sporcie i turystyce*, „Rekreacja Fizyczna”, R. 13, 1969, nr 6, s. 14. Ubezpieczeniami turystycznymi zajmowali się również Frano Kovačič, *O problemach ubezpieczenia i obsługi turystów*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, R. 1973, nr 11, s. 17-21, Jerzy Biliński, *O niektórych ubezpieczeniach związanych z turystyką, wprowadzonych przez „Wartę”*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, R. 1974, nr 1, s. 9-13. Szczegółowy charakter ma z kolei artykuł Mirosława Nesterowicza, *Ubezpieczenie rzeczy osobistych na czas podróży zagranicznej*, „Nowe Prawo”, R. 1975, nr 9, s. 1214-1219.

³¹ Ten właśnie problem stał się przedmiotem artykułu Aleksandra Bachracha, *Rozwój międzynarodowej turystyki a odpowiedzialność karna za wypadki drogowe*, „Studia Prawnicze”, Wrocław 1977, z. 2, s. 57-76.

s. 283). Pierwszą kwestię, a mianowicie równego traktowania wszystkich sprawców czynów popełnionych na obszarze Polski rozstrzyga bowiem zasada terytorialności, głosząca, że państwo ma prawo do karania wszystkich sprawców na swoim terytorium niezależnie od ich obywatelstwa. O drugiej sprawie z kolei decyduje zasada podmiotowości czynnej, w myśl której państwo może karać własnych obywateli popełniających przestępstwo za granicą. W kodeksie karnym wówczas obowiązującym, ale również i na gruncie aktualnych norm prawa karnego, możemy natomiast znaleźć przepisy stwierdzające karalność pewnych czynów, które niejednokrotnie występują w związku z turystyką, jak np. często odnotowywane w kronikach Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego przestępstwo nieudzielenia pomocy (w dawnej wersji kodeksu – również w postaci kwalifikowanej) czy przestępstwo narażenia na niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. To samo można stwierdzić w odniesieniu do kodeksu wykroczeń, który ściga niszczenie znaków turystycznych i urządzeń lub napisów ostrzegających o niebezpieczeństwie itd. Nie posiadają natomiast obecnie żadnego znaczenia praktycznego tezy zawarte w artykule Włodzimierza Kubali, *Karnoprawna ochrona granicy państwowej a rozwój turystyki zagranicznej w PRL* (w: *Problemy turystyki zagranicznej* s. 133-139), w którym autor omawia m.in. penalizację odmowy powrotu do kraju, dochodząc ostatecznie do wniosku, że „niezwykle społecznie pożyteczny przejaw aktywności ludzkiej, jakim jest turystyka, może przerodzić się czasem w czynnik kryminogenny”. W świetle ówczesnego prawa był to oczywiście wniosek w pełni uzasadniony, o czym zresztą świadczą inne prace z tego zakresu, a mianowicie Andrzeja Błachowskiego, *Spokój na wielkim szlaku. Turystyka i przestępczość* („Prawo i Życie”, R. 1974, nr 39, s. 1 i 14), Jerzego Buchalskiego i Wojciecha Wernica, *Ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego w ruchu turystycznym* („Służba MO”, R. 1978, nr 3, s. 351-362) oraz Ryszarda Gidzińskiego, *Turystyka a wybrane wykroczenia* („Zagadnienia Wykroczeń”, R. 1984, nr 3, s. 60-66). Zagadnieniem tym zajął się również Wincenty Bednarek w artykułach *Kryminalistyczne i kryminologiczne aspekty turystyki* (w: „*Problemy Współczesnej Kryminalistyki*”, t. IX, s. 9-15), *Z problematyki ujemnych zjawisk towarzyszących turystyce* („Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych”, R. 1976, nr 14, s. 105-118), tego autora *Turystyka i zagrożenia bezpieczeństwa osób i porządku publicznego* (w: *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, red. Stanisław Pikulski, Olsztyn 2001), oraz *Ruch turystyczny a bezpieczeństwo i porządek publiczny* (Warszawa 1976). Ta ostatnia praca została wydana przez Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, co rzecz jasna musiało przesądzać o jej treści. Wprawdzie W. Bednarek odcina się od cyt. stwierdzenia Włodzimierza Kubali, że turystyka stanowi czynnik kryminogenny, ale jednak uznaje, że wywołuje ona negatywne reperkusje w sferze bezpieczeństwa turystów i porządku publicznego w regionach turystycznie przeciążonych. Zdaniem autora wynika to z faktu, że w miejscach o dużej intensywności ruchu turystycznego nasilają swoją działalność ludzie z marginesu społecznego, występują zjawiska prostytucji i pijaństwa, pomijając już takie kwestie jak nierespektowanie obowiązujących przepisów porządkowych, meldunko-

wych i innych, a w przypadku zagranicznego ruchu turystycznego również zorganizowana działalność szpiegowska.

Pomijając jednakże owe związane wręcz z patologiczną podejrzliwością systemu PRL obserwacje, które obecnie brzmią wprost niewiarygodnie, trzeba podkreślić, iż w omawianym okresie powstały również opracowania oparte na neutralnych politycznie przepisach kodeksu karnego, jak np. Janusza Ratzko, *Czarnym szlakiem czyli opowieść o braku odpowiedzialności*³² (*Postępowanie karne wobec organizatorów rajdów*), „Prawo i Życie”, R. 1976, nr 49, s. 9 oraz nr 50, s. 5), Kazimierza Buchały i Adama Dobrowolskiego cyt. wyżej artykuł *Wypadki górskie w aspekcie prawa* („Taternik”, R. 1968, nr 1, s. 3-6), Tadeusza Kura, *Śmierć w górach i luki w kodeksie* („Prawo i Życie”, R. 1965, nr 22, s. 7-8) czy Bronisława Kieresa, *Odpowiedzialność za wypadki przy uprawianiu sportów górskich* (Informator Szkoleniowy Instruktorów Taternictwa, R. 1974, nr 3, wyd. Komisji Szkolenia Zarządu Głównego Polskiego Związku Alpinizmu, Kraków 1974). Tutaj również należy wymienić niepublikowaną rozprawę doktorską Andrzeja Rozmarynowicza, *Odpowiedzialność za wypadki kolizyjne w narciarstwie* (Kraków 1976)³³ oraz jego artykuły: *Kodeks narciarski* („Prawo i Życie”, R. 1977, nr 52, s. 4-5) i *Narty, ryzyko, prawo* („WTK - Wrocławski Tygodnik Katolików”, R. 1978, nr 7, s. 1 i 4). Tego samego zagadnienia, to znaczy bezpieczeństwa w turystyce i ryzyka związanego z jej uprawianiem, dotyczy szereg innych artykułów. Należy tu przede wszystkim wymienić publikacje Krystyny Progulskiej, *Kodeks narciarski już jest, ale...* („Światowid”, R. 16, 1967, nr 1, s. 11) oraz tej autorki *Mądrzejsi po szkodzie. Sprawa bezpieczeństwa rejonów górskich w okresie zimowym* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 2, s. 3), Wiliama Beyera, *Wstęp do dyskusji o odpowiedzialności za nieszczęśliwe wypadki w turystyce* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1968, nr 9, s. 13-27), Grażyny Gałuszyńskiej, *Turystyka czy owczy pęd [Rozważania prawnicze na temat odpowiedzialności sądowej za wypadki w turystyce]* („Prawo i Życie”, R. 13, 1968, nr 3), Janusza Krawczyka, *Ryzyko i odpowiedzialność [Problem odpowiedzialności za nieszczęśliwe wypadki w turystyce]*, (Światowid”, R. 17, 1968, nr 5, s. 3 i 5), Zygmunta Bałkowskiego, *Ryzyko w turystyce. Problem ryzyka związanego z uprawianiem turystyki w aspekcie prawnym* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 2, s. 9 i 11) oraz cztery kolejne artykuły tego autora: *Osobiste ryzyko turysty* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 2, s. 8), *Kiedy gospodarz ośrodka odpowiada za nieszczęśliwy wypadek* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 13, s. 9), *Gdy szkoła lub biuro turystyczne organizują wycieczki. Odpowiedzialność prawna organizatora wycieczki turystycznej* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 22, s. 10) i *Nieszczęśliwy wypadek* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 8, s. 8). Tu też należy odnotować: Zygmunta Bielczyka, *Niebezpieczeństwa towarzyszące uprawianiu turystyki*

³² Na ten temat zob. Barbary Klukowskiej rozważania pt. *Turystyka a wykroczenia meldunkowe*, „Zagadnienia Wykroczeń”, R. 21, 1976, nr 3, s. 39-42.

³³ Na jej temat zob. Jan Żurowski, *Obrona pracy doktorskiej adwokata Andrzeja Rozmarynowicza*, „Palestra”, R. 1977, nr 2, s. 74-76. Częściowo problematyki prawa karnego dotyczy też artykuł Stanisława Waltosia, *Problemy prawne prostytucji hotelowej. Granice ścigania prawnego* (w: „Problemy turystyki zagranicznej”, s. 145-150), który jednak kończy się dość pesymistycznym wnioskiem, że właściwie nie ma podstaw do ścigania prostytutek, chyba że przy okazji uprawianego procederu popełnią jakieś przestępstwo czy wykroczenie.

(„Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna”, R. 17, 1969, nr 4, s. 8-13), Wojciecha Zabrzęskiego, *Wypadek w górach. Problemy bezpieczeństwa w górach, zwłaszcza w okresie wzmożonego ruchu narciarskiego* („Prawo i Życie”, R. 14, 1969, nr 14), Krystyny Saługi, *Zima w górach. Sprawy bezpieczeństwa turystów* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 7, s. 5), Tadeusza Adelta, *Paragraf jeszcze nie w plecaku. O bezpieczeństwie na szlakach wodnych* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 10, s. 8). Charakter wypowiedzi dyskusyjnych miał natomiast artykuł *Wybór – odpowiedzialność – zagrożenie. Człowiek w górach* („Literatura”, R. 1977, nr 2, s. 8-9). W związku z omawianą problematyką czuję się w obowiązku wspomnieć również o własnej pracy pt. *Turystyka a prawo karne*, którą przygotowałem w formie referatu na konferencję zorganizowaną przez Akademię Wychowania Fizycznego w Krakowie w dniach 21-22 kwietnia 1978 r. „Społeczne potrzeby i uwarunkowania turystyki i rekreacji w Polsce” (Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie, 1978, s. 68-78).

Wypada tu jeszcze wspomnieć o publikacjach na temat administracyjnoprawnej regulacji w dziedzinie turystyki. Miała ona oczywiście duże znaczenie ze względu na charakterystyczną dla komunistycznego państwa tendencję do objęcia ścisłą reglamentacją prawną poszczególnych dziedzin życia, a przede wszystkim tak newralgicznej jak kontakty zagraniczne, zwłaszcza z „państwami kapitalistycznymi”. To spowodowało potrzebę wydania odpowiednich przepisów, które stały się podstawą stosunkowo licznych opracowań. Tak więc już w 1964 r. Jan Błachowicz i Jan Brzeżański opublikowali w ramach wydawnictw Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego skrypt pt. *Obsługa zagranicznego ruchu turystycznego* (Wrocław 1964), którego część poświęcili na omówienie przepisów paszportowo – wizowych, później tym problemem zajął się Stanisław Wodejko w dwóch pracach: *Wpływ formalności granicznych na przyjazdowy ruch turystyczny do Polski w latach 1957-1972* (w: *Studia nad atrakcyjnością Polski dla turystyki zagranicznej*, „Ruch Turystyczny”, Monografie z. 16/1975) oraz Franciszek Jarzyna, *Umowy graniczne PRL* (Warszawa 1974). Z kolei pobytu cudzoziemców na terytorium ówczesnej Polski dotyczyły opracowania; W. Gronowskiego i J. Harasimowicza, *Polityka dewizowa w zakresie turystyki przyjazdowej do Polski w latach 1957-1972* („Ruch Turystyczny”, Monografie z. 16/1975), Waldemara Czapskiego, *Dopuszczenie cudzoziemców na terytorium państwa* („Ruch Turystyczny”, R. 1965, z. 1, s. 73-95), Romana Dąbrowskiego, *Położenie prawne cudzoziemca w PRL z punktu widzenia niektórych przepisów prawa administracyjnego* („Palestra”, R. 21, 1977, nr 12, s. 23-37) oraz Andrzeja Osieckiego, „Trzeci koszyk” po polsku [*Zasady obowiązujące przy otrzymywaniu wiz*] („Życie Warszawy”, R. 1977, nr 165, s. 5). Znalazło to również odbicie w publikacjach dotyczących przepisów dewizowych i celnych, takich jak Jana Skoczylasa, *Dopuszczalność czynności dewizowych w prawie PRL* (Warszawa 1979), Wandy Falkowskiej, *Nowy kult jednostki (dewizowej). Uprzywilejowanie turystów dewizowych* („Prawo i Życie”, R. 13, 1968, nr 16, s. 4), Janusza Krawczyka, *Nie chcę być przestępcą [O nieznanomości przepisów celno – dewizowych u pilotów wycieczek zagranicznych]* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 8, s. 3), Wojciecha Kubickiego, *Pieniądz przed wstydem [Turystyka a przepisy celne]* („Życie i Nowoczesność”, R. 1976, nr 329, s. II), Zbigniewa Mikołajczaka, *Bronimy turystów [O rozwój działalności propagandowo – wyjaśniającej w związku z łamaniem przepisów dewizowych przez*

turystów wyjeżdżających za granicę] („Światowid”, R. 16, 1977, nr 36, s. 3 i 6), Andrzeja Gałasia, *Nowe taryfy celne* („Ruch Turystyczny”, nr 2, 1973), Zygmunta Bałkowskiego, *Przepisy celne w pogranicznym ruchu turystycznym* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 46, s. 8)³⁴ oraz Kazimierza Janusa, *Zagraniczne przepisy celno – dewizowe* [opr. Cezary Rudziński] („Trybuna Ludu”, R. 1978, nr 114, s. 8).

Administracyjnoprawne aspekty prawa turystycznego doczekały się licznych publikacji również w dziedzinie prawa wewnątrz krajowego. Podstawę i punkt wyjścia rozważań na ten temat stanowi Jana Kłoskowskiego, *Skorowidz przepisów prawnych dotyczących sportu i turystyki. Według stanu prawnego na dzień 31 XII 1978 r.* (Warszawa 1979), chociaż pierwsze prace z tego zakresu pojawiły się już wcześniej. W szczególności należy tu odnotować pracę Włodzimierza Reczka, *Model organizacyjny kultury fizycznej i turystyki w Polsce* (Warszawa 1969), tego autora *Zadania w dziedzinie kultury fizycznej i turystyki* („Gospodarka i Administracja Terenowa”, R. 6, 1966, nr specjalny: Narada Przewodniczących WRN i PRN w Urzędzie Rady Ministrów, s. 58-61), Romana Łazarka, *Systemy organizacyjne turystyki. Studium porównawcze* (Warszawa 1967)³⁵ oraz artykuł Zygmunta Bałkowskiego, *Organizacyjne oraz prawne problemy kultury fizycznej i turystyki w latach 1971-1975* („Biuletyn Informacyjny Głównego Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki”, R. 1975, nr 9)³⁶. Ogólny charakter miały też prace Zbigniewa Nadwyczawskiego, *Prawna regulacja administracji turystyki PRL w latach 1945-1983* („Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Szczecinie, Nauki Społeczne i Ekonomiczne”, 1984, nr 19, s. 139-152), Teresy Andrzejewskiej, *Aktualne problemy zarządzania turystyką* („Rada Narodowa – Gospodarka – Administracja”, R. 1978, nr 26), Barbary Jaworskiej – Dębskiej, *Współdziałanie w dziedzinie kultury fizycznej i turystyki* („Problemy Rad Narodowych”, R. 1988, nr 70, s. 127-150). W tym zakresie szczególną uwagę przywiązywano do działalności rad narodowych jak o tym świadczą stosunkowo liczne publikacje. Problem ten zauważył m.in. Aleksander Kornak, sygnalizując go w artykule pt. *Turystyka a rady narodowe* („Tygodnik Demokratyczny”, R. 15, 1967, nr 15, s. 2), a podjęli go również inni autorzy, jak np. Stanisław Czechowicz, *Problemy turystyki w działalności rad narodowych woj. krakowskiego* („Gospodarka i Administracja Terenowa”, R. 7, 1968, nr 9, s. 21-24), Janusz Krawczyk, *Kurs platonicznej miłości. Czy rady będą turystyce rade? [O Funduszu Miejskim jako instrumencie stymulującym rozwój turystyki i rekreacji]* („Światowid”, R. 16, 1967, nr 7, s. 11), Zygmunta Bałkowskiego, *Rada Narodowa a bezpieczeństwo turysty* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 48, s. 8 i nr 49, s. 8), Janusza Krawczyka, *Bez rady nie da rady [Rola Funduszu Miejskiego w rozwoju turystyki]* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 13/14, s. 7), Franciszka Kiełbowski, *Troska o bezpieczeństwo turystów – jednym z obowiązków rad narodowych* („Rada Narodowa”, R. 27, 1970, nr 27, s. 19), Kazimierza Krzaczkowskiego, *Komisje rad przed sezonem turystycznym* („Rada Narodowa”, R. 27, 1970,

³⁴ W związku z tą problematyką zob. też wydawnictwo *Ustawodawstwo celne* (Warszawa 1976).

³⁵ Zob. recenzję Stefana Żurowskiego, *Rola państwa w organizacji turystyki* („Więś Współczesna”, R. 12, 1968, nr 2, s. 151-154).

³⁶ Na marginesie tego zagadnienia można też odnotować artykuł Zbigniewa Czechowskiego, *Prawne formy organizacyjne turystyki w Wielkiej Brytanii* („Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, R. 1977, nr 2 /40/, s. 26-30).

nr 20, s. 7), Jacka Szwejki, *Rola i zadania aparatu rad narodowych jako koordynatora funkcji turystycznej wsi letniskowych* („Zeszyty Naukowe AWF Kraków”, R. 1975, z. 10, s. 134-166), Mariana Wynimko, *Administrowanie turystyką jako dziedziną społeczną i gospodarczą* (OMT 1988, nr 2, s. 17-22), oraz mające charakter bardziej szczegółowy od przytoczonych: Leszka Bednarskiego, *Kultura fizyczna i turystyka w gminie* („Życia Partii”, R. 1975, nr 9, s. 36-37), Kazimierza Pieleszka, *Turystyka w systemie organizacyjno-prawnym terenowych organów władzy i administracji państwowej stopnia wojewódzkiego. Wybrane zagadnienia* (Warszawa 1975) oraz dotyczący podobnego zagadnienia artykuł Wiktora Szczerskiego pt. *Propozycje założeń wojewódzkiego modelu zarządzania turystyką* (B i K, 1980, nr 4, s. 110-116) i Ryszarda Walickiego, *Zakładowe ośrodki wypoczynkowe a urząd gminy* („Przegląd Związkowy”, R. 30, 1978, nr 2, s. 27-28), Jacka Szwejki, *Problemy prawno – administracyjne organizacji i funkcjonowania ruchu turystycznego w uzdrowiskach* (w: *Turystyka w województwie nowosądeckim*, Kraków – Nowy Sącz 1977, s. 273-281)³⁷. Rola rad narodowych w dziedzinie turystyki była w tym okresie na tyle znacząca, że skłoniło to redakcję czasopisma turystycznego „Światowid” do przeprowadzenia redakcyjnej dyskusji na temat *Rady narodowe a turystyka* (R. 18, 1969, nr 19, s. 11-13).

Z zakresu prawa administracyjnego w dziedzinie turystyki należy jeszcze wskazać na monografię Zygmunta Bałkowskiego, *Działalność finansowo – gospodarcza stowarzyszeń kultury fizycznej i turystyki (zbiór przepisów – wyjaśnienia). Stan prawny na dzień 15 czerwca 1967 r.* (Warszawa 1967) oraz jego mniejsze publikacje z tego zakresu: *Formy i efekty działalności organizacyjnej GKKFiT w zakresie turystyki* (w: „Turystyka w 25-leciu PRL”, Warszawa 1969, s. 57-70), *Ewolucja struktury organizacyjnej turystyki w 25-leciu* (ibidem, s. 7-56), *Działalność legislacyjna GKKFiT w 1969 roku* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1970, nr 2/3, s. 45-48), *Gromadzkie KKKFiT-y już legalne* („Światowid”, R. 16, 1967, nr 40, s. 9), a także Mieczysława Krajewskiego, *Społeczna rola dzielnicowych komitetów kultury fizycznej i turystyki w świetle przepisów prawnych i praktyki życia codziennego na przykładzie działalności DKKFiT Warszawa – Żoliborz* („Kultura Fizyczna”, R. 19, 1966, nr 6, s. 265-269), Haliny Marcinkiewicz, *Gromadzkie ośrodki sportowo – turystyczne* („Rada Narodowa”, R. 23, 1966, nr 3, s. 15) oraz Janusza Rotherta, *Zarządzanie i kontrolowanie w ośrodkach sportu, turystyki i wypoczynku* („Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1967, nr 4/5, s. 28-59). Regulacji z zakresu prawa administracyjnego i karno-administracyjnego dotyczyły z kolei artykuły W. K. (Władysława Krygowskiego), *Ochrona szlaków i innych urządzeń turystycznych* („Wierchy”, R. 22, 1953, s. 255-257), B. St., *Znak i akty prawne* („Życie Warszawy”, R. 1975, nr 29 /35/, s. 3) oraz Zygmunta Bałkowskiego, *Brzegi jezior i rzek są dla wszystkich* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 12, s. 8).

Na szczególną uwagę zasługują z kolei publikacje dotyczące przewodników i pilotów jako tych, od których zależy zarówno bezpieczeństwo turysty na wycieczce, jak i jego zadowolenie z odbytej imprezy. Zagadnienie to znalazło uregulowanie

³⁷ Jacek Szwejka jest też autorem niepublikowanej rozprawy pt. *Sytuacja prawno – administracyjna uzdrowisk w PRL* (Kraków 1975).

prawne w postaci Zarządzenia przewodniczącego GKkFiT w sprawie wykonywania funkcji przewodnika turystycznego, a jego omówieniu kilka artykułów poświęcił Zygmunt Bałkowski. Są to w szczególności: *O wyższą rangę tych, którzy wodzą* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 24, s. 8), *Przewodnictwo turystyczne po nowemu* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 47, s. 8), *Ubezpieczenie przewodników* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 34, s. 9) oraz *Kto może być kierownikiem wycieczki* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 37, s. 8). Zagadnieniem tym zajęła się również Wanda Bem, *Co nowego wniosło zarządzenie o przewodnictwie* („Biuletyn Informacyjny GKkFiT”, R. 1968, nr 7, s. 19-24) oraz Tyburcjusz Tyblewski, *Co różni przewodnika turystycznego od innych oświatowców* („Oświata Dorosłych”, R. 1976, nr 6, s. 358-361). Pilotów natomiast dotyczyły artykuły Zygmunta Bałkowskiego, *Jeśli chcesz być pilotem* („Światowid”, R. 17, 1968, nr 36, s. 10) oraz *Na wycieczkę z pilotem* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 45, s. 8). Przedmiotem szczegółowych rozważań kilku autorów stały się też kwestie turystyki młodzieżowej, organizacji kolonii i obozów itd. Do tej problematyki odnosi się monografia Zygmunta Bielczyka, *Zasady organizowania wycieczek i obozów*, Warszawa 1970 oraz artykuły: Elżbiety Kotarskiej, *Pójdź dziecię na wycieczkę [O wytycznych Ministerstwa Oświaty w sprawie umasowienia zajęć krajoznawczych i powiązaniu ich z pracą dydaktyczno – wychowawczą]* („Światowid”, R. 6, 1966, nr 7, s. 3), Zygmunta Bałkowskiego, *Wycieczki turystyczne – krajoznawcze młodzieży szkolnej* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 2, s. 8) oraz *Obiekty i urządzenia sportowe dla turystyki młodzieżowej* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 35, s. 8), Marka Rymuszko, *Casus: kolonia* („Prawo i Życie”, R. 1976, nr 47, s. 12-13) i Józefa Kurana, *Podstawy działalności Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych* („Biuletyn Informacyjny PTSM”, R. 1967, nr 1/7, s. 8-14). Osobne miejsce wśród omawianych problemów zajmuje również omówienie ustawy o uzdrowiskach z 17 czerwca 1966 r., a mianowicie: Janusza Krawczyka, *Ustawa dobrych nadziei* („Światowid”, R. 15, 1966, nr 35, s. 3), Zofii Krotkiewskiej, *Likwidacja anachronizmów. Ustawa o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym* („Prawo i Życie”, R. 11, 1966, nr 18, s. 5), Maksymiliana Budziwojskiego, *O uzdrowiskach w świetle ustawy* („Gospodarka i Administracja Terenowa”, R. 7, 1968, nr 9, s. 25-26), Jana Żurakowskiego, *Uzdrowiska i lecznictwo uzdrowiskowe w świetle nowych przepisów* („Problemy Uzdrowiskowe”, R. 1968, z. 5, s. 1-18) i *Problemy prawne funkcjonowania uzdrowisk* („Państwo i Prawo”, R. 24, 1969, z. 6, s. 1036-1047), Zygmunta Bałkowskiego, *Zasady korzystania z lecznictwa uzdrowiskowego* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 50, s. 8) oraz Jana Leskiego, *Współdziałanie branży uzdrowiskowej z władzami terenowymi i innymi jednostkami społeczno – gospodarczymi w świetle przepisów prawnych* („Problemy Uzdrowiskowe”, R. 1968, z. 5, s. 136-139). Kompleksowo te zagadnienie ujął natomiast Jerzy Szuszkiewicz w rozprawie *Urządzenia wczasowe, turystyczne i uzdrowiskowe w Polsce*, opracowanej jednak przed uchwaleniem wspomnianej ustawy (Warszawa 1966).

Oprócz wyżej wymienionych zagadnień wspomnieć tu również należy o artykułach na temat turystyki motorowej i wodnej, takich jak: Zygmunta Bałkowskiego, *Na motorowym szlaku* („Światowid”, R. 18, 1969, nr 49, s. 8), tego autora *Turystyczna żegluga morska* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 35, s. 8), *Nasz „statek” na szlaku wodnym* („Światowid”, R. 19, 1970, nr 32, s. 8) i *Rejestrujemy jachty* („Światowid”,

R. 18, 1969, nr 33, s. 8), a także dotyczących kilku innych problemów. Są to w szczególności: Marka A. Wasilewskiego, *Wyrok i bociany [Wymiar sprawiedliwości a ochrona przyrody w woj. rzeszowskim]* („Prawo i Życie”, R. 1977, nr 39, s. 11) oraz Tadeusza Kucharskiego, *Prawodawcy z „Kaskady” [Proces o prawa osobiste klienta w lokalu publicznym]* („Prawo i Życie”, R. 1978, nr 1, s. 8-9). Na zakończenie trzeba jeszcze wspomnieć o pewnej idei, która jednak nie zdołała przybrać jakiegoś realnego wymiaru, chociaż patronowała jej redakcja wiodącego w owych czasie czasopisma turystycznego. Chodzi tu w szczególności o rozważania Władysława Bieńkowskiego, *Czy potrzebny jest Kodeks Kultury Turystycznej? Swobodnie, lecz nie za swobodnie* („Światowid”, T. 17, 1968, nr 19, s. 9) oraz o dyskusję w redakcji na ten temat (*ibidem*, nr 17, s. 3 i 7, nr 18, s. 5, nr 20, s. 10, nr 21, s. 5, nr 30, s. 5, R. 18, 1969, nr 9, s. 3-4). To samo zagadnienie znalazło wyraz w kilku innych wypowiedziach, a mianowicie: L. Lenara („Przyroda Polska”, R. 13, 1969, nr 3, s. 8), Zbigniewa Mikołajczaka, *Etyka w turystyce czyli Karta Turysty* („Kultura Fizyczna”, R. 23, 1969, nr 5, s. 223-226; „Biuletyn Informacyjny GKKFiT”, R. 1969, nr 2, s. 28-30) oraz Wiesława Wernica (*Gdy przepisy są tak doskonałe ... Białe plamy turystyki – Igranie ze śmiercią [Turystyczna kultura]*) („Tygodnik Demokratyczny”, R. 18, 1970, nr 36, s. 3 i 7, nr 38, s. 1 i 7).